

DOI <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-277-7-271>

SOCIAL COMPETENCE AS A PART OF THE PROFESSIONAL COMPETENCE OF THE FUTURE SOCIOLOGIST

IJTIMOIIY KOMPETENSIYA BO'LAJAK SOTSIOLOGNING KASBIY KOMPETENSIYASINI TARKIBIY QISMI SIFATIDA

Yulbarsova Kh. A.

*Doctor of Philosophy (PhD),
Associate Professor
at the Department of Sociology
Fergana State University
Fergana, Uzbekistan*

Yulbarsova X. A.

*Sotsiologiya kafedrası dotsenti,
falsafa doktori (PhD)
Farg'ona davlat universiteti
Farg'ona, O'zbekiston*

Bo'lajak sotsiologning yetuk mutaxassis sifatidagi kasbiy kompetentligini rivojlantirish o'sib kelayotgan yoshlarni mehnat faoliyatlarida o'z o'rnini topishlariga, sifatli ta'lim olishlariga, shaxslararo ijtimoiy-madaniy muloqotlarini shakllantirishga yordam berishi kerak, biroq bunda eng muhimi – mutaxassisni talabga to'la javob beradigan darajada rivojlantirish va uning o'z imkoniyatlarini amalga oshirishi uchun zaruriy sharoitlarni yaratish dolzarb muammodir.

Bo'lajak sotsiologlarda kasbiy kompetentlik sifatini, ularda erkin, faol, mustaqil fikrlay olish, o'quv-tarbiyaviy jarayonni modellashtira olish, shuningdek ta'lim-tarbiyaning yangi g'oya va texnologiyalarini mustaqil yaratish hamda ularni tatbiq eta olish ko'nikmalarini shakllantirish orqali oshirish muammosi bugungi kunda mavjud bo'lgan ijtimoiy-siyosiy, iqtisodiy va madaniy sharoitlarda, ayniqsa, dolzarb hisoblanadi. Shu o'rinda prezidentimiz Sh.Mirziyoevning "Yoshlarimizning mustaqil fikrlaydigan, yuksak intellektual va ma'naviy salohiyatga ega bo'lib, dunyo miqyosida o'z tengdoshlariga hech qaysi sohada bo'sh kelmaydigan insonlar bo'lib kamol topishi, baxtli bo'lishi uchun davlatimiz va jamiyatimizning bor kuch va imkoniyatlarini safarbar etamiz" [1, 146 b], degan fikrlari ishimizning maqsadiga bevosita mos keladi.

Aynan shuning uchun mutaxassislar tayyorlash ta'lim jarayonining asosiy vazifasi bo'lajak mutaxassisni kasbiy-pedagogik tayyorgarligining ajralmas qismi bo'lgan ijtimoiy kompetentlikni shakllantirish va rivojlantirishga qaratilgan bo'lishi kerak. O'zbekiston Respublikasining taniqli olimlari tomonidan ishlab chiqilgan ilmiy xulosalar bo'lajak

sotsiologlarda kasbiy kompetentlikni shakllantirish uchun nazariy asos bo'lib xizmat qiladi.

Bugungi kunda "kompetensiya", "kompetentlilik" tushunchalari ta'limda yangilik emas, ular 20 yildan ortiq vaqt davomida o'rganilib kelinmoqda. Bundan tashqari, ushbu tushunchalar me'yoriy hujjatlarda mustahkamlangan bo'lib, ular ma'lum ma'no va qiymatga ega. Ta'lim sohasida "kompetensiya" va "kompetentlilik" tushunchalari birinchi marta XX-asrning 60-yillarida Amerikada paydo bo'lib, kompetensiya (lot.: *competentia* – tegishli, oid, aloqador, mos, muvofiq kelish) ma'lum sohaga oid bilim, malaka va ko'nikmalar, tajribani anglatadi.

1959 yilda amerikalik sotsiolog R.Uayt birinchilardan bo'lib "kompetentlik" atamasini kiritib, uni shaxsning atrof-muhit bilan samarali o'zaro ta'siri sifatida ifodaladi [2, 298 b.]. Shunday qilib R.Uayt, uni amalga oshirish uchun shaxs yuqori motivatsiyaga asoslanib, ishda sezilarli natijalar uchun zarur bo'lgan individuallik xususiyatlarini namoyon qilishini tasvirlab berdi.

Sotsiologiyada kompetentsiya, eng avvalo, kasbiy mahoratning atributi hisoblanadi. Sotsiologik yondashuvga ko'ra, "kompetentlik" ostida texnologik tayyorgarlikdan tashqari, asosan kasbiy xarakterga ega bo'lgan, lekin ayni paytda bugungi kunda har bir mutaxassis uchun zarur bo'lgan bir qator boshqa tarkibiy qismlarni ajratib ko'rsatish mumkin. Bular, birinchi navbatda, shaxsning mustaqil qaror qabul qilish qobiliyati, har qanday ishga ijodiy yondashish, uni oxirigacha yetkaza olish, doimiy o'rganish qobiliyati kabi fazilatlardir. Bu fikrlashning moslashuvchanligi, mavhum, tizimli va eksperimental fikrlashning mavjudligi, bu dialog va muloqot qilish qobiliyati, hamkorlik qilish qobiliyati va boshqalar bilan ifodalanadi. Mutaxassisga qo'yiladigan talablarning ulkan noprofessional ustki tuzilishi haqiqiy kasbiy-texnologik tayyorgarlikdan yuqori bo'ladi.

Bo'lajak sotsiologning kasbiy kompetentligi bir qator o'ziga xos tarkibiy qismlardan iborat bo'lib, ular orasida samarali va foydali faoliyatni ta'minlashda ijtimoiy kompetentlilik alohida o'rin tutadi. Shunday qilib, ma'lum sohada kompetentli bo'lgan mutaxassis, sohaga oid masalalarda o'z harakatlarini samarali qo'llash bilan asosli mulohaza yuritishi uchun mos ravishdagi kompetentsiyalarni ham egallagan bo'lishi kerak. Shu bilan bir qatorda professional kompetentlilik deganda, individual-psixologik struktura ham tushuniladi, u bilim, kasbiy tajriba va mutaxassisning ijtimoiy tayyorligini o'z ichiga oladi.

Uslubiy atamalar va tushunchalarning yangi lug'atida: "Ijtimoiy kompetensiya – bu boshqa kishilar bilan kommunikativ munosabatlarga kirishish qobiliyati, bu ehtiyojlar, motivlar, kelajakdagi aloqa sheriklariga,

shuningdek, o'z shaxsiga nisbatan ma'lum munosabat bilan belgilanadigan – hurmat. Kommunikativ munosabatlarga kirish qobiliyati kishidan ijtimoiy vaziyatda harakat qilish va uni boshqarish qobiliyatini talab qiladi” [3], deb keltirilgan.

Psixologik lug'atda: "Ijtimoiy kompetentsiya – bu ma'lum bir shaxsning ma'lum bir jamiyat tomonidan taqdim etilgan sharoit va imkoniyatlarga muvofiqligi" [3], deb ta'rif berilgan.

Shunday qilib, taqdim etilgan ta'riflarda aniq ko'rinib turibdiki, ijtimoiy kompetentsiya atamasi turli sohalarda ko'rib chiqilishiga (psixologiya, sotsiologiya, metodologiya) qaramay, jamiyatdagi kishilarning hayoti va munosabatlari bilan bog'liq sohadagi xabardorlik, bilim va amaliy ko'nikmalar sifatida belgilanishi mumkin. Aytish mumkinki, ijtimoiy kompetentsiya shaxsning integrativ xususiyati sifatida tushunilishi kerak.

Bugungi kunda ijtimoiy kompetensiyalar tadqiqotda tobora ommalashib borishi zaruriyati quyidagilar bilan belgilanadi:

- qadriyatlarni shakllantirish orqali o'tadigan bozor sohasidagi sotsializatsiya: yosh avlodda asosiy ijtimoiy ko'nikmalarni, iqtisodiyot va ijtimoiy munosabatlar sohasidagi amaliy ko'nikmalarni rivojlantirish orqali o'z farovonligi va jamiyat holati uchun javobgarlik;

- giyohvandlik, uysizlik, jinoyatchilikning o'sishi va boshqalar bilan bog'liq salbiy ijtimoiy muammolarni hal qilish;

- ijtimoiy va iqtisodiy rollarning tez o'zgarishiga tayyor bo'lishdan iborat bo'lgan ijtimoiy mobilikni ta'minlash.

Boshqacha aytganda, insonning ijtimoiy kompetensiyalarini shakllantirish, rivojlantirish va takomillashtirish zamonaviy jamiyatda zaruriyatga aylandi.

Shunga ko'ra bo'lajak sotsiologning ijtimoiy kompetensiyasi o'zaro munosabatlarning ijtimoiy normalari haqidagi bilimlar tizimi sifatida, ijtimoiy voqelikni real idrok etish va turli ijtimoiy vaziyatlarda ijtimoiy o'zaro ta'sir o'tkazish qobiliyati, shaxsning ijtimoiy faolligi darajasi, ijobiy dinamika yoki ijobiy natija bilan muayyan sharoitlarda tegishli ijtimoiy maqsadlarga erishish, ijobiy natijalarga erishish uchun ijtimoiy muhit resurslari va shaxsiy salohiyatdan foydalanish qobiliyati, o'z-o'zini rivojlantirish, ijodiy faoliyat, fuqarolik burchini bajarish, oilani yaratish va boshqalarga ehtiyoj va tayyorlik, atrofdagi voqelikning har qanday ijtimoiy sharoitlariga moslashish va qabul qilish qobiliyati kabilarni o'z ichiga oladi.

Xulosa o'rnida shuni aytish mumkinki, inson ijtimoiy mavjudot bo'lib, doimo tashqi olam bilan turli xil munosabatlar doirasida bo'ladi. Bu shaxsdan tegishli kompetensiyalarga (ya'ni, bilim, ko'nikma, qobiliyat, shuningdek, boshqa ijtimoiy subyektlar bilan munosabatda bo'lish

qobiliyati) ega bo'lishini talab qiladi. Shunga ko'ra, atrofda dunyodagi munosabatlar soni muvaffaqiyatli o'zaro ta'sir qilish uchun zarur bo'lgan vakolatlar sonini belgilaydi, ular shaxsning umumiy malaka darajasini tashkil qiladi.

Ijtimoiy kompetensiya to'g'risidagi qarashlarni tahlil qilish bizga shaxsiy va jamoat manfaatlarini, jamiyat bilan o'zaro munosabatlar jarayonida adekvat xulq-atvorni, kommunikativ bilimlarni, sotsializatsiya muvaffaqiyatini, ziddiyatli vaziyatlarni hal qilish qobiliyatini, ijtimoiy qobiliyatlarni bilishni standart va nostandart vaziyatlarda konstruktiv xatti-harakatlar usullarini qo'llay bilishni nazarda tutadi. Ijtimoiy kompetensiya shaxsni ijtimoiylashtirishning yetakchi omili ekanligini tushunish muhimdir, bu bo'lajak sotsiologning ijtimoiy kompetensiyasini to'g'ri shakllantirish va rivojlantirish zarurligini anglatadi. Bu esa bo'lajak sotsiologning zamonaviy jamiyatda yuqori talabni beradigan muhim shartlari hisoblanadi.

Adabiyotlar:

1. Мирзиёев Ш.М. Миллий тараққиёт йўлимизни қатъият билан давом эттириб, янги босқичга кўтарамиз. Т. : Ўзбекистон, 2017. 146 б.
2. White R.W. Motivation reconsidered: the concept of competence. *Psychological Review*. 1959. № 66. P. 297–333.
3. Словари и энциклопедии на Академике [Электронный ресурс]. URL: <https://dic.academic.ru/>
4. Юлбарсова Х. А. (2016). Формирование коммуникативной компетенции будущих учителей в процессе их подготовки к технологии эффективного общения. *Молодой ученый*, (20), 756–757.
5. Yulbarsova K. A. (2020). Scientific research method and means in social work. *Scientific Bulletin of Namangan State University*, 2(4), 206–213.
6. Юлбарсова Х. А. (2020). Коммуникативная компетентность как необходимая составляющая личности будущего учителя. *Интернаука*, 23(152 часть 2), 54.
7. Юлбарсова, Х. А. (2015). Теоретическая сущность и структура коммуникативной компетентности и особенности ее формирования. *Современное образование (Узбекистан)*, 11.
8. Юлбарсова, Х. А. (2021). Волонтерство – это фактор формирования коммуникативной компетентности у будущих специалистов. *Человек. Наука. Социум*. 1. 228–237.

9. Юлбарсова, Х. А. (2021). Реализация эффективного процесса формирования и развития коммуникативной компетентности у будущего учителя. *East European Scientific Journal*, 4(3(67)), 36–40.

10. Юлбарсова, Х. А. (2021). Принцип гуманизма как фактор формирования коммуникативной компетентности будущих педагогов. *Наука сегодня: вызовы и решения [Текст] : материалы меж.*, 61.

11. Юлбарсова Х. А. Коммуникативная компетентность как необходимая составляющая личности будущего учителя-бакалавра. *Актуальные научные исследования в современном мире.* 2017. 12-3. 84–88.

DOI <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-277-7-272>

CARRYING OUT CLUSTERING IN INCREASING THE EFFICIENCY OF THE ECONOMY

IQTISODIYETNI SAMARODORLIGINI OSHIRISHDA KLASTERLANI AXAMIYATI

Yuldasheva G. A.

*Teacher at the Department
of Accounting and Economic Analysis
Fergana State University
Fergana, Uzbekistan*

Yuldasheva G. A.

*«Buxgalteriya xisobi va
iqtisodiy taxlil» kafedrası, o'qituvchi
Farg'ona Davlat Universiteti
Farg'ona, O'zbekiston*

Bozor munosabatlari sharoitida mamlakatning agrar tarmog'ida olib borilayotgan iqtisodiy islohatlar qishloq xo'jaligida mulkiy munosabatlarning tubdan o'zgarishini, xususan mulkning ustuvorlik asosida rivojlanib borishini, tadbirkorlikning mulkiy huquqlari davlat himoyasiga olinishini ta'min etdi. Qishloq xo'jaligida fermer va dehqon xo'jaliklarining rivojlanib borishi, ularning faoliyat yuritishi uchun yaratilgan keng tashkiliy-iqtisodiy, huquqiy hamda moliyaviy imkoniyatlar, qishloq ho'jaligi yer maydonlarining fermer xo'jaliklariga uzoq muddatlarga ijaraga berilganligi, dehqon xo'jaliklariga esa, umrbod merosga qoldirish huquqi bilan yer maydonlari birlashtirib berilishi mahsulot yetishtirib beruvchi dehqonni qishloq xo'jaligi yer maydonlarining haqiqiy egasiga aylantirdi. O'zbekistonda don yetishtirish va uni qayta ishlash Respublika iqtisodiyotini rivojlantirishning muhim omili bo'lib hisoblanadi. Qishloq